

AKADEMIK BILIM VA OLIY TA'LIM INTEGRATSIYASINI TA'MINLASHDA NODIR QO'LYOZMALARNING O'RNI

Salayeva Muborak Saburovna

Professor v.b., Nizomiy nomidagi

Toshkent davlat pedagogika universiteti

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10453757>

ARTICLE INFO

Received: 26th December 2023

Accepted: 01st January 2024

Online: 02nd January 2024

KEY WORDS

Ajdodlar, meros, bitik, nodir qo'lyozma, muzey, tarix, madaniyat, san'at, adabiyot, axloq, falsafa, astronomiya, etnografiya, tibbiyot, tabiiy va aniq fanlar, arab, fors, turk, hind, urdu, pushtu, mongol, siam, sanskrit, yutuq, kashfiyot, vizual to'plam.

ABSTRACT

Maqolada O'zbekiston Milliy universitetining o'quv va o'quv jarayonida Axborot resurs markazi qoshidagi "Noyob qo'lyozmalar" muzeyining qadimiy qo'lyozmalaridan foydalanish imkoniyati yaratilgani haqida so'z boradi.

Ma'lumki, o'tmish ajdodlarimizdan qolgan behisob ilmiy-ma'rifiy, ma'naviy-madaniy va ijtimoiy-siyosiy meroslar, ya'ni:

- ✓ o'z davri haqida qimmatli ma'lumot beruvchi qo'lyozma va toshbosmalar;
- ✓ turli davrlarda hukmdorlar tomonidan chiqarilgan farmonlar;
- ✓ amaldor va hokimlarning vasiqa hujjatlari xalqimizning uzoq vaqtdan buyon yuksak me'yor va maqsadlarga amal qilganligidan dalolat beradi.

Bu esa, o'z navbatida, tarixi boy xalqimizning jahon tsivilizatsiyasi rivojlanishiga katta hissa qo'shganligini ko'rsatadi.

Ayniqsa, o'rta asrlarda mamlakatimiz hududida minglab olimlar, shoirlar, buyuk mutafakkirlarning ijod qilishgan. Ular Sharq va G'arbni bir-biriga bog'lab, mamlakatimizni ilm-fan va madaniyatning birlashuvi asosida rivojlantirib buyuk tsivilizatsiyalar maskaniga aylantirishgan.

Insoniyat tamadduni jarayoni muhrlab qoldirilgan mazkur bitiklar tarix, madaniyat, san'at, adabiyot, axloq, falsafa, astronomiya, etnografiya, tibbiyot, shuningdek, tabiiy va aniq fanlar singari bir qator yo'nalishlar bo'yicha ilmiy tadqiqotlarda kalit vazifasini o'taydigan muhim manbadir. Ularni o'rganish bo'yicha hali olimlarimiz oldida ulkan vazifalar turmoqda. Shu nuqtai nazardan, Prezidentimizning 2017-yil 24-maydagi "Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ'ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori mazkur sohaga qaratilgan yuksak e'tiborning amaliy ifodasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi [1].

Qadimiy qo'lyozma va toshbosmalarni tadqiq qilish fidoyilikni talab qiladigan juda mashaqqatli ish hisoblanadi. O'zbekiston Milliy universiteti Axborot Resurs markazi qoshidagi "Nodir qo'lyozmalar" muzeyida 1465 nomdagi kitob mavjud bo'lib, Bulardan 523 tasi qo'lyozma va 942 tasi toshbosmalardir [5].

Sharq kitoblari fondida O'rxun-Enisey toshbitiklaridan tortib, O'rta Osiyo xalqlari, Yaqin va Uzoq Sharq mamlakatlari xalqlari – arab, fors, turk, hind, urdu, pushtu, mongol, siam, sanskrit va boshqa tillarda bayon etilgan kitobu sahifalardir. Muzeyda saqlanayotgan ushbu noyob manbalarni o'rganib, ularni tahlil qilish tariximizga oid ma'lumot jumboqlarni ochishda alohida o'rin tutadi [6]. Shuningdek, mazkur tarixiy manbalar oliy ta'lim muassasalarida ta'lim, tarbiya va ilmiy tadqiqot ishlarini bajarishda ham muhim rol o'ynaydi.

Buyuk allomalarimizning ilm-fanning aniq, tabiiy, gumanitar sohalari va islom ilmlari bo'yicha yaratgan asarlari tadqiqini kengaytirish hamda ularni asl matn va ilmiy izohli tarjima shaklida nashr etib, ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy qilish kabi vazifalar yangi tadqiqotlar uchun asos bo'ladi. Shu nuqtai nazardan muzeydagi mavjud tarixiy manbalar turli fan va ilmiy tadqiqot ishlari, jumladan, kurs ishi, bitiruv malakaviy ishlari, magistrlik, PhD va doktorlik dissertatsiyalarini bajarish uchun eng boy manbadir. Bu, o'z navbatida, salohiyatli kadrlarga bevosita bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2014-yil 8-iyuldagi PQ-2204-sonli "O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi tuzilmasini yanada maqbullashtirish hamda respublika akademik ilm-fani va oliy ta'limining integratsiyasini mustahkamlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori [2] ijrosini ta'minlash maqsadida muzeydagi qadimiy qo'lyozmalarni tadqiq qilish sohasida:

- O'zFA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti, Toshkent davlat sharqshunoslik instituti, Toshkent Islom universiteti, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi, O'zbekiston Islom tsivilizatsiyasi markazi bilan hamkorlikda Xalqaro ilmiy aloqalarni rivojlantirish;
- fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirishda ilmiy aloqa va hamkorlikni mustahkamlash;
- grant va byudjet mablag'lari hisobidan amalga oshiriladigan fundamental ilmiy tadqiqotlarni muvofiqlashtirishda ishtirok etish;
- O'zbekiston manfaatlariga muvofiq jahon fani yutuqlariga hissa qo'shadigan jihatlarni o'rganish va tahlil qilish;
- jahon iqtisodiyotining texnologik rivojlanishini prognozlash imkoniyatini beruvchi fundamental fan yutuqlari asosidagi ishlanmalarni yaratish va unda O'zbekiston rolini aniqlash;
- yozma manbalar doirasida davlat ilmiy-texnik siyosatini ishlab chiqish va joriy qilishda qatnashish;
- o'tmish ajdodlarimiz tajribalari asosida O'zbekiston hududi va xorij mamlakatlarda tabiatni muhofaza qilish siyosatini ishlab chiqish va joriy qilishda yirik dastur va loyihalar ekspertizasida qatnashish;
- noyob manbalardagi fan-texnika yutuqlarini joriy qilish borasida innovatsion faoliyatda ishtirok etish;

- tarixiy tajribalar asosida O'zbekiston qonun hujjatlari va O'zbekistonning xalqaro shartnomalariga muvofiq tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish, Xalqaro dastur va loyihalarda ishtirok etish;
- Buyuk allomalarimizning ilmiy bilim va ilmiy-texnik yutuqlari bilan ilm-fanni targ'ib qilish va ommalashtirishda ishtirok etish;
- muzeydagi mavjud kolleksiyalarga tayangan holda fanlar moddiy bazasini rivojlantirishga yo'naltirilgan takliflar tayyorlash va chora-tadbirlarni joriy qilish;
- muzeyda xavfsiz mehnat sharoitlarini ta'minlash va ilmiy tadqiqotchilar ijtimoiy himoyalanihini mustahkamlash va h.k.

Albatta, davlatimiz rahbarining qaroriga asosan, O'zbekiston Milliy universiteti Axborot resurs markazi qoshidagi "Nodir qo'lyozmalar" muzeyida saqlanayotgan manbalar tariximiz ko'zgusi bo'lib, ularning ta'lim jarayonida tutgan o'rni kattadir [5].

Muzeydagi Sharq kitoblari fondi o'qituvchi va talabalarning ta'lim-tarbiya jarayoni uchun nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi resurslar hisoblanadi. Ayni paytda muzey faoliyatini o'quv jarayoniga an'anaviy ravishda kiritish hamda talabalar, o'qituvchilar, tadqiqotchilar va mehmonlarda ta'lim va muzey madaniyatini yaxshilash uchun turli xil innovatsion imkoniyatlar mavjud. Shuningdek, mazkur muzey kolleksiyalaridan o'quv jarayonida foydalanish orqali ta'limning asosiy vazifa va faoliyatini zamonaviy talablar asosida samarali tashkil etish va talabalarning ta'lim olish darajasini ko'tarish imkonini beradi.

Muzeyda olib boriladigan mashg'ulotlar ta'lim oluvchilarda birlamchi ko'nikma va qobiliyatlarni shakllantirishga qaratilgan maqbul amaliy mashg'ulot hisoblanadi. Amaliy mashg'ulotlar davomida muzey fondidagi raqamli kolleksiyalardan foydalanish asl manbalar bilan ishlash bilan birga, ma'ruza mazmunli va tadqim etilayotgan materiallar ilmiy-daliliy tavsiflash va namoyish etish imkoniyatini beradi. Shuningdek, talabalar bu jarayonda muzey kolleksiyalarini birlamchi hisobga olish, ularni tizimlashtirish va tasniflash, shuningdek, saqlash va narsalarni namoyish etishning asosiy usullarini o'zlashtirib borishadi.

Muzey talabaning identifikatsiyasini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Chunonchi, undagi mavjud noyob qo'lyozma va tarixiy manbalardan barcha fan doirasida o'quv jarayonida foydalanish katta yordam beradi. Muzey negizida qadimiy qo'lyozma va toshbosma manbalari bo'yicha nazariy kurslar va o'quv amaliyotini tashkil qilish asl manbalar asosida mutaxassislikka oid ma'lumotlarni to'plashga o'rgatish o'qitish tizimini noan'anaviy shaklga aylantirishga ko'maklashadi. Bu esa, o'z navbatida, talabalarga individual, mustaqil ta'lim berish bilan birga amaliy mashg'ulotlarni samarali o'tkazish imkonini ham beradi [4].

Shuni alohida ta'kidlash joizki, muzey ushbu oliy ta'lim muassasasining paydo bo'lishi va rivojlanish tarixi, pedagogik va ilmiy faoliyatning asosiy yo'nalishlari haqida ham ma'lumot beruvchi maskandir. Muzey fondida saqlanayotgan manbalar asosida ilmiy fan yutuqlari va kashfiyotlari haqidagi vizual to'plamlar yordamida ma'lumotlar berish imkoniyati mavjud. Muzeyda talabalar uchun ko'rgazmalar tashkil qilish ularning ilmiy tafakkurini shakllantirishga xizmat qiladi.

Muzeydagi noyob qo'lyozmalar Sharq mamlakatlari hududlarining tarixi, madaniyati, tabiatini o'rganishga imkon beruvchi tematik kolleksiyalarni o'z ichiga olganligi sababli ulardan navqiron avlod tarbiyalashda ham foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu manbalar

talabalarining mamlakatimiz tarixi va milliy madaniyatimizga qiziqish va diniy bag'rikenglik munosabatlarini shakllantirish uchun muhim omil hisoblanadi. Shu sababdan nodir qo'lyozmalarining pedagogik salohiyati turkiy xalqlar madaniyati, ta'lim-tarbiya uslublari bilan belgilanadi.

Shu nuqtai nazardan, talabalar uchun muzey sohasida umumiy va maxsus bilim darajasini oshirish maqsadida ta'lim jarayoni bilan uzviy ravishda ko'rgazma va madaniy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Bu soha mutaxassislari bilan talabalar, magistrlar, mustaqil tadqiqotchilar va doktorantlarning mustaqil ilmiy faoliyatini shakllantirishda ilk qadam bo'ladi.

Ta'lim maskanlari muzey fondidagi qadimiy manbalar asosida fan yutuqlarining tarixiy negizlarini namoyish qilish uchun ajoyib imkoniyatdir. Talabalar o'quv jarayonida muzeyga sayohat vaqtida olingan bilim ularning qo'shimcha ta'lim olish imkoniyatini hamda tanlagan mutaxassisligiga bo'lgan qiziqishini uyg'otadi. Shuningdek, muzey estetik ta'lim maskani hisoblanib, ilm-fan resursi sifatida muzeyning haqiqiy manbalarini o'rganish (masalan, qo'lyozma va toshbosma kolleksiyalari) talabalarining badiiy va estetik madaniyatini shakllantiradi.

O'zMUning ARM qoshidagi "Nodir qo'lyozmalar" muzeyning ilmiy-ma'rifiy va ekspozitsiya markazi sifatida o'rni juda katta. Jumladan, muzeyga nafaqat universitet o'qituvchi va talabalari, balki yaqin va uzoq xorijiy mehmonlar ham tashrif buyurishadi [5].

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, "Nodir qo'lyozmalar" muzeyining istiqboldagi faoliyati talabalarga o'quv jarayoni bilan bog'liq tarzda zamonaviy axborot texnologiyalari asosida tarixiy va madaniy meroslarimiz kolleksiyalarining qiymatini muntazam va samarali o'rganib, tushuntirishdan iborat.

Mamkatimizda akademik ilm-fani va oliy ta'limning integratsiyasini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Milliy universiteti Axborot Resurs markazi qoshidagi "Nodir qo'lyozmalar" muzeyidagi qadimiy yozma manbalarni o'rganish va tadqiqini kengaytirish hamda ularni asl matn, ilmiy izohli tarjima shaklida nashr etish va ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy qilish borasida quyidagi **tavsiyalarni** berishni lozim topdik:

- O'zFA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti, Toshkent davlat sharqshunoslik instituti, Imom Buxoriy nomidagi Toshkent Islom instituti, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi, O'zbekiston Islom tsivilizatsiyasi markazi bilan hamkorlikda Xalqaro ilmiy aloqalarni rivojlantirish;
- talabalarining ilmiy tafakkurini shakllantirishga xizmat qiluvchi ilmiy fan yutuqlari va kashfiyotlari haqidagi vizual to'plamlar yaratish hamda ular uchun muntazam ravishda ko'rgazmalar tashkil qilish;
- talabalar, magistrlar, mustaqil tadqiqotchilar va doktorantlarning mustaqil ilmiy faoliyatini shakllantirish uchun ta'lim bilan muzeyning hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etish;
- ta'lim oluvchilar muzey kolleksiyalarining O'zbekiston manfaatlariga muvofiq jahon fani yutuqlariga hissa qo'shadigan jihatlarini o'rganishlari borasida ularni fundamental va ilmiy-amaliy tadqiqotlar loyihalarida ishtirokini ta'minlash;
- talabalarda mamlakatimiz tarixi va milliy madaniyatimizga qiziqish uyg'otish hamda ularda diniy bag'rikenglik munosabatlarini shakllantirish uchun nodir qo'lyozmalarining

pedagogik salohiyatini belgilovchi hamda turkiy xalqlar madaniyati va ta'lim-tarbiya uslublarini yorituvchi rolik, buklet, plakat va, bannerlarni ishlab chiqish;

talabalarning badiiy va estetik madaniyatini shakllantirish maqsadida muzeyning haqiqiy asl manbalari (qo'lyozma va toshbosma kolleksiyalari)dan foydalanishga imkoniyat yaratish maqsadga muvofiqdir.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2014-yil 8-iyuldagi PQ-2204-sonli "O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi tuzilmasini yanada maqbullashtirish hamda respublika akademik ilm-fani va oliy ta'limining integratsiyasini mustahkamlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori / O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2014 y., 32-son, 396-modda; 2017 y., 23-son, 447-modda.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 24-maydagi PQ-2995-sonli "Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ'ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori / "Xalq so'zi", 2017 yil 25-may.
3. Казанцева О.А. Роль музеев Удмуртского государственного университета в учебном процессе вуза // Музеи университетов Евразийской ассоциации и их роль в сохранении культурного наследия: ИИ Международная научно-методическая конференция. 25–29 сентября 2016 г. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2016. С. 107–111.
4. Мельникова Г.Ф., Гильманшина С.И. Музеи университета как фактор поликультурного воспитания молодежи // Современные проблемы науки и образования. 2015. № 4. С. 225–232.
5. Салаева М.С., Кислицына И.Л., Салаева М.С. Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида сақланаётган ноёб қўлёзмалар коллекциялари. Монография. Рангли, фото-безакли нашр. Т.: Университет, 2017. –112 б.
6. Салаева М.С. Нодир асарлар – халқимизнинг маънавий мероси сифатида // Информационно-библиотечный вестник «INFOLIB». Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси. – 2018. – Б.78-81.